

Arday Géza

Ottlík Géza és az írás művészete

Emléksorok születésének 95. évfordulóján

„Nehéz évtizedekben őrizte meg a magyar polgári irodalom folytonosságát. Makulátlanul tiszta maradt mind erkölcsi, mind művészi tekintetben olyan időkben, amikor a politika még nagy tehetségeket is megrontott. Közvetíteni tudott két egymással nem érintkező korszak között. Életműve egyaránt szemlélhető a huszadik század elejének s végének törekvései felől. Örököse egy nagy hagyománynak és ösztönzője irodalmunk megújulásának. Ennél többet aligha mondhat magáénak olyan alkotó, aki a nyelv művészetének továbbvitelére törekszik.”

Ezek a mondatok Szegedy-Maszák Mihály tollából valók, amelyekkel Ottlík Géza írói helyét, művészetét és feladatát jellemezte, valamint az irodalmunkban betöltött szerepét mutatta be. Szegedy-Maszák könyve nem életrajz, hanem műértelmezési kísérlet, amelyben az író sorsának mozzanatai közül csak a legszükségesebbeket említi. Első meghatározó mérföldkő, hogy 1923-ban a Hunyadi Mátyás katonai alreáliskola növendéke lett Kőszegen. A katonaiskola Ottlík saját mitológiájának alapjává vált, amely nemcsak az *Iskola a határonban* található meg.

Külön fejezetben tárgyalja a szerző Ottlík *Iskola a határon* című művének párhuzamát Robert Musil kisregényével, a *Törless iskolaéveivel*. Mindkét mű a felnőtté válást, a szülőktől való elszakadást, az elidegenedést dolgozza fel. Vallás és matematika, festmények és bölcséleti olvasmányok is fontos szerephez jutnak itt. Az efféle tematikus párhuzamok azonban könnyen külsőségekké válhatnak, ezért Szegedy-Maszák alaposabban mérlegeli ezeket. Kiemeli, hogy „*az iskola arra tanít, hogy senki sincs erkölcsi tétlenségre kárhoztatva, vagyis kizárólag a saját akarata révén romolhat el az ember.*” Pál apostolnak Luther, Kálvin és Karl Barth által is elemzett, rómaiakhoz írott leveléből vett idézetet.

A Monarchia kultúrája előre vetítette a 20. századot: a tudatalatti felfedezése éppúgy észrevehető benne, mint az expresszionista stílus előzménye vagy a multikulturalitás. Ottlík írásmódja visszatekintő jellegű, amelyhez néhány hasonló mű született a magyar irodalomban is, például Balla Borisz: *Nicky növendék*; Örley István: *Flocsek bukása*. Mindhárom regény a hiteles személyiség megjelenése előfeltételének tünteti fel a szülőktől elszakadást és a gyerekkortól való elidegenedést.

Ottlíkot egész életében szenvedélyesen érdekelte a szövegek átalakíthatósága. Wittgenstein Tractatusának szavaival – a „*nyelvem határai világom határait jelentik*”. Törless ezzel szemben saját lelkében fürkészi a tudattalan s az ösztön működését. Ottlík szellemi kötődése a nyelvjátékok zártságát állító kései Kosztolányihoz nagyon hasonlítható, ahol a nyelv teremti a valóságot.

Musil műve az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése előtt, Ottlíké viszont utána keletkezett. Musil válságban láttatja, Ottlík visszasóvárgott eszményként idézi fel a polgári szabadelvűség értékrendjét. A nyelvben is hasonló kétirányúság figyelhető meg: Törless

előrevetíti a tudat és az emberi lét értelmezésének későbbi módjait, az *Iskola a határon* viszont közelebb áll a 20-as és 30-as évek értékörző eszményeihez, mint az avantgárd újításaihoz. Az egyik mű előre, az expresszionizmus és az egzisztencializmus felé, a másik inkább visszatekint, s Kosztolányi és Márai írásmódjához kapcsolódik.

Érdekes párhuzamot von a könyvében Szegedy-Maszák, amely szerint „a *Die Verwirrungen des Zöglings Törless* és az *Iskola a határon* ugyanarról tanúskodik, amit a cseh Bohumil Hrabal így fogalmaztatott meg egyik hősével: Kelet-Európa nem a Poříčikapunál kezdődik, hanem odébb, ahol a régi, monarchiabeli empire állomásoknak vége szakad, valahol Galíciában, ahová még eljutott a görög tünpanon”.

Ottlik regényének felépítésével talán főként Jean Paul: *Kamaszévek* (Flegeljahre 1804-1805) című könyve rokon, mert ez a német mű is tartalmaz regényt a regényben, és a „*Doppalroman*”-t két ikertestvér közösen írja. Az *Iskola a határon* esetében Medve kézírata a betét, és a Las Meninas-ra tett utalás arra emlékeztet, hogy a regény szerkezete hasonló a festményéhez: megtalálható benne az alkotó önarcképe és a tükör is. A Bildungsroman a hős önnevelésével, az Erziehungsroman viszont a külső hatás elsődleges szerepét állítja előtérbe, Ottlik műve a két ideáltípus közötti játéktérben helyezhető el. Nem egyszerűen arról van szó, hogy egymással szomszédos szövegrészek egymástól távoli időpontokra vonatkoznak, hanem arról is, hogy a távlat mindvégig kettős, s az elbeszélés és az elbeszélés ideje egyszerre van érvényben.

Ottlik természettudományi tanulmányai (matematika-fizika szakos tanár) is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a távlat mibenlétét állította elbeszélő műve középpontjába. A megismerés az ő felfogása szerint elválaszthatatlan a perspektíva mibenlététől. A matematikai és fizikai ismeretek Ottlikot a művészet lényegének értelmezésében is befolyásolták. „*Nem céljuk a növényeknek, hogy megakadályozzák az élet kipusztítását. A művészetnek sincs szüksége semmilyen igazolásra, létjogosultsága indoklására. Hasonlóan a matematikához, nem törekszik semmiféle gyakorlati hasznosságra. Művészet, matematika: teljesen haszontalan és céltalan, mint maga a teremtett világ. Mégis mind a kettőt felhasználják számos célra.*” Az irodalomnak ez a szemlélete nyilvánvalóan közel áll Babitséhoz. Benne rejlik a meglehetősen éles különbségtevés egyfelől irodalom, másfelől a szövegek értelmezése és felhasználása között. Az *Iskola a határon* fejezeteiben az időszerkezet érzékelhető a legközvetlenebbül, mindenütt szembetűnik az időmegjelölések hangsúlyos szerepe. Ottlik a külső időt a belső időnek rendeli alá. Az értelmezés közismerten olyan tevékenység, amely kezdeti vagy legegyszerűbb formájában a jelentőtől a jelentetthez vezet. Felépítése nem magán-, hanem párbeszédhez hasonlít, amelynek nincs egyértelmű végkicsengése. Ezért a szövegnek többféle magyarázata képzelhető el, s ezért érezzük jobban újraolvasásának kényszerét. A szövegek közöttiség az olvasó függvénye, hiszen ő választja ki előfeltevései alapján, hogy milyen más szövegekkel hozza összefüggésbe az általa értelmezett művet.

1980-ban ötödik kiadása jelent meg az *Iskola a határon*nak. Esterházy Péter 1981. december 10. és 1982. március 15. között körülbelül 250 óra alatt lemásolta egy 57 x 77 centiméteres rajzlapra a regény szövegét; az így keletkezett kép sokszorosított mását mellékletként megkapták a *Mozgó Világ* című folyóirat olvasói. Ugyanezen év könyvhétén jelent meg Esterházy Péter kötete, a *Ki szavatol a lady biztonságáért?*, amely már a címével is Ottlik *Minden megvan* történetét idézi. 1948-57 között Ottlik kiszorult (sok pályatársához hasonlóan) a hivatalos irodalmi életből, ezért ő is fordítani kezdett, mint

jó néhány más író. Ottlik ennek a korszaknak a summáját ki is mondta: „*az író akkor is dolgozik, ha hallgat*”.

Lengyel Balázs „*titkos nagy írónak*” nevezte őt, akinek legendája van. Egy nyugati kritika így fogalmazott vele kapcsolatban: „*megtanulhatnánk Ottliktól, hogyan kell könyveket nem pusztán termelni, hanem megírni, és hogy az írás még mindig művészet*”. Egész életében gyötrődve és nehezen írt. Czigány György így nyilatkozott alaposságáról: „*Egy könyvön száz évig kotlik / Mégis legjobb írónk Ottlik.*”

Hivatkozott művek

Szegedy-Maszák Mihály: *Ottlik Géza*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999.

Ottlik Géza: *Iskola a határon*, Magvető Könyvkiadó, 1992.

Robert Musil: *Törless iskolaévei /Eredeti cím: Die Verwirrungen des Zöglings Törless/*, Európa Könyvkiadó, 1996.

További felhasznált irodalom

Balassa Péter: *Levegős labirintus = Alföld*, 1993. 11. szám, 53-58. o.

Fűzfa Balázs: *Sem azé, aki fut – Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében*, Argumentum Kiadó, 2006.

Korda Eszter: *Ecset és toll – Az Ottlik-próza vizuális narrációja*, Fekete Sas Kiadó, 2005.

Lengyel Balázs: *Cédulák az Ottlik-stílusról*, in: *Zöld és arany*, Magvető Könyvkiadó, 1988, 312-318. o.

Szegedy-Maszák Mihály: *Példázat a belső függetlenségről = Alföld*, 1982. 10. szám, 52-64. o.

Szegedy-Maszák Mihály: *Musil és Ottlik = Új Írás*, 1987. XXVII. évf. 3. szám, 73-78. o.